

BAKK MIKLÓS

ETNIKAI TÉRSZERKEZETHEZ IGAZODÓ MODERNIZÁCIÓ

■ Az erdélyi demográfiai kutatások Kiss Tamás, Veres Valér, Horváth István és munkatársaik munkái révén fontos szintézisekkel gazdagodtak. Eredményeik kettősek: egyrészt az erdélyi szociológiai kutatások módszertani felzárkózását mutatják a tudomány nemzetközi standardjaihoz, másrészt – a vizsgált témák összekapcsolódásának sajátosságain keresztül – olyan szinkretizmust is tükröznek, amely a tudásszerzés erdélyi magyar közösségi igényeire és hagyományaira van szabva. Elegendő észrevennünk azt, hogy a demográfiai folyamatok, a társadalmi rétegződés, a nyelvhasználat vagy az asszimiláció klasszikus szociológiai fogalmai milyen konceptuális kihívásokkal szembesülnek e művekben, amikor az etnikai kategorizáció, a társadalmi határátlépés vagy a sajátos etnopolitikai mobilizáció erdélyi kérdéseire kell választ adniuk. Egyúttal bizonyítottnak kell látnunk, hogy a demográfia és a szociológia a módszertani és fogalmi standardizáció ellenére követni tudja a tudásszervezés tradíciók és kultúrák által közvetített igényeit is.

Az alábbiakban a Székelyfölddel kapcsolatos modernizációs szemlélet és a városi térségi szerepkör kapcsán reflektálok a sajátos igények kérdéseire. A modernizáció vitái nagyon felületesen érték el az erdélyi nyilvánosságot. 2008-ban volt ugyan egy érdekes disputa a Transindex szervezésében („Modernizációs kerekasztal 1., 2.”), azonban ennek sem sikerült kellően kidomborítania, hogy nem „általános

**Így az etnikai
társzerkezethez igazodó
modernizáció esélye
abban rejlik, hogy
kialakul-e
az a székelyföldi
városhálózati
együttműködés...**

modernizációs progresszióra” van szükségünk, hanem *etnikai térszerkezethez igazodó modernizációra*.

De lehetséges-e ez? És miképpen?

Több történelmi „modernizációs útvonal” komparatív vizsgálata is igazolja, hogy a *szervesített modernizáció* fogalma tartalmazza ezt az új perspektívát. Ez szakítás az egyoldalú industrializációval, az „iparosítási imperatívusszal” (mint a társadalom kettészakításának általánosan „modern” módjával), ehelyett a fejlődés közösségi igényekhez és tradíciókhoz való kapcsolását jelenti, azaz: annak figyelembevételét, hogy a saját legitimitását megőrző fejlődést épp az motiválja, hogy általa a társadalom elkerüli a hagyományairól való lemondást (ezt az utat választotta például Japán). A modernizáció ezen átmentő szerepe kevésbé észrevehető módon a nyugati világban is jelen van: a német történész Ranke figyelt fel arra – például –, hogy Anglia nem csupán a modernizáció mintaállama, hanem a kontinuitásra épülő szerves fejlődése is, hiszen „több középkori eredetű intézményt őrzött meg, mint a kontinens országai közül akármelyik”.

A 20. század végi és a 21. század eleji posztindusztriális fejlődés a modernizációt a nemzetállami piacok területi dimenzióiból áthelyezte a regionális léptékű területi egységekbe. Amikor Anssi Paasi, a modern regionális tudományok egyik meghatározó képviselője a régiókat elsődlegesen társadalmi konstrukciónak tekinti, amelyek során a folyamatos határ- és a területi identitásképzés folyamata jelöli ki azokat a területi egységeket, amelyek – saját intézményeik révén – a modernizációs folyamatokban szubjektumokká, aktorokká válhatnak, akkor lényegében a *szervesített modernizáció* egy új keretét is megrajzolja.

Ez a keret az, amely esélyt ad az *etnikai térszerkezethez igazodó modernizációnak*, ami az etnicitás tág – életmódot, termelési szokásokat is magába foglaló – felfogása alapján Székelyföld modernizációját a saját tájbelakó hagyományaira, az azokat nem tagadó életmódmodellekre, tradíciókra alapozza. Ez természetesen nem redukálható egy regionális méretű tájszkanzen – egydimenziós (turisztikai célú) kultúrtáj – létrehozására, csupán csak annyit jelent, hogy a fejlődés a lehető legtöbbet alapoz endogén tényezőkre, és a lehető legteljesebb mértékben összhangban van azokkal.

A székelyföldi „modernizációs feladat” nehézségét nem csupán a fejlesztés gazdasági eszközeinek a hiánya jelenti. Súlyosan akadályozó tényező az is, hogy egy sok tekintetben új szemléleti paradigmának kell felváltania a régit, amely a székelyföldi tradíciók 19. századi, „nemzeti” modernizációs adaptációján alapszik.

Székelyföld szellemi arculatát évszázadokon át a *menekülés kultúrföldrajzi paradigmája* rajzolta ki: tehetségei a nincstelenség és a katonai szolgálat terhei elől menekültek el, és ez a menekvés az újkorban a „székely szabadság” tradíciójának adott egyre erőteljesebben kapitalista formát: a szabadságba való menekülés egyik lehetséges útjaként az idegenben szerzett, majd kamatoztatott tudást jelölte meg. Apáczai Csere János, Kőrösi Csoma Sándor, Bölöni Farkas Sándor neve és teljesítménye jelzi ezt az utat, amelyet Magyar Lajos az „energikus táj” metaforájában próbált megragadni, és amely azt mutatja: tudásban, tehetséges emberben bővelkedett ez a térség, de tudástermelő feltételekben, a szellemi kapacitás hasznosításában mostoha történelme okán már nem jeleskedhetett.

A modern kor, mely Székelyföldön inkább a dualizmus korával kezdődött, csak annyiban változtatott ezen, hogy a menekülés helyébe a komoly értelmiségi karrierépítés lehetőségét is felkínálta a táj tehetségfölségének, de másutt, más centrumok hasznára. Székelyföld továbbra is humán erőforrás- és szellemi kapacitás-ki-

bocsátó régió maradt: tehetségekben bővelkedő, más kulturális centrumokat „ki-szolgáló” szellemi periféria. Egy olyan modernizációs minta foglya, amelyet immár a 19. századi magyar nemzetépítés legitimált, és amelyben Székelyföld a rajta kívül levő, fejlődő urbánus centrumok „etnikai hinterlandja” maradt.

Ez a helyzet a politikai stratégiákat meghatározó előfeltevések tekintetében lényegében mind a mai napig nem változott. Azonban, amint a 2011-es népszámlálási adatok elemzése is megmutatta, egyértelművé vált az erdélyi magyar társadalom statisztikai tömbösödése és kisvárosiasodása. Ez az RMDSZ-ben formát öltő magyar etnikai-politikai érdekérvényesítést elsősorban a székelyföldi tömbhöz és a partiumi határmenti sávhoz köti, ami két, itt most kevésbé vizsgált konzekvenciát jelent: a) a magyar választók politikai mobilizációjában határozottabb szerephez juttatja a közpolitikai eredmények politikai menedzselését (a kilencvenes évek kulturális – „identitásalapú” – megszólításaihoz képest); b) a régióépítésben is érdekeltté teszi az erdélyi magyar politikusokat, mind a közpolitikai tervezési lehetőségek, mind a regionális vonatkozású szimbolikus konfliktusok fenntartása tekintetében. Nem véletlen tehát, hogy a Székelyföld kérdése folyamatosan az előtérben marad az RMDSZ stratégiai önképében.

Míg Székelyföld regionális szerepe és identitása folyamatosan napirenden lévő kérdés az erdélyi közgondolkodásban, jóval kevesebb szó esik a népszámlálási eredményekből kirajzolódó másik demográfiai trendről, a *kisvárosiasodás*-ról. Pontosabban: nincsenek stratégiai képzeteink a kisvárosiasodás kultúrmorfológiai konzekvenciáiról.

Pedig fontos következmény az, hogy a helyi társadalmak igényeivel összefüggő kulturális közpolitikák – mint modernizációs eszközök – alakításához az erdélyi magyar politikának, elvesztívén nagyvárosi demográfiai hátterét, mindössze a székelyföldi és néhány partiumi kisvárosban adódnak lehetőségei. Izgalmas kérdés, hogy a kultúrateremtés tekintetében alakulnak-e ki új *stílusprovinciák*, és mi történik azokban az erdélyi nagyvárosokban, ahol a demográfiai regresszió nyomán a helyi magyarság elveszítette befolyását a helyi kulturális közpolitikák alakítására.

Kolozsvárnak mint Erdély kulturális fővárosának a szerepe már volt vita tárgya e tekintetben. Kiss Tamás vetette fel, hogy nagy egyetemi központként való működése akkor, amikor helyi magyar társadalma a szórványosodás útjára lépett, különös funkcióra tett szert azáltal, hogy itt valósul meg a különböző régiók fiatal generációinak a „találkozása”. Ez lényeges változás Kolozsvár korábbi magyar centrum jellegéhez képest, amely a dualizmus korában a helyi polgárság és a városhoz nem egyértelműen kötődő elit (a városban lakó arisztokrácia és az 1872-ben alakult egyetem oktatói) számos polgári kezdeményezésben megjelenő integrációjával erősödött meg. Ennek akkor, a dualizmus kori Magyarország modernizációjában, a 19. századi magyar nemzetépítés körülményei között jóval kedvezőbb – ma „klasszikus modernizációs” nevezhető – feltételei voltak. Kolozsvárnak sikerült a történelmi Erdélytől örökölt adminisztrációs-kulturális központ szerepe mellé a kiegyezés után a törvényhatósági joggal felruházott városi rangot is megszereznie, és ezzel – amint azt Beluszky Pál kimutatta – teljes értékű regionális központként a dualista Magyarország városhierarchiájának csúcsára kerülnie (Zágráb, Pozsony, Szeged és Kassa mellé, megelőzve olyan részleges értékű regionális központokat, mint Nagyvárad, Debrecen, Arad, Temesvár vagy Pécs). Az említett polgári integráció a regionális szerep és a várost demográfiailag támogató magyar „etnikai hinterlandok” révén valósult meg.

A mostani Kolozsvár immár Románia legjelentősebb modernizációs centruma. Ugyanakkor sikerült megőriznie magyar kulturális elittermelői vezető szerepét, de ez immár a vázolt demográfiai helyzetben, a „találkozóhely”-szerep kialakulása és a helyi magyar társadalom „szórványosodása” mellett folytatódik. Ennek várható kulturális következménye pedig az, hogy Kolozsvár lesz az *erdélyi magyar kozmopolitizmus* centruma, vagyis az a centrum, amelyben a kulturálisan kiterjesztett térhasználat és a narratív térformálás elveszti helyi kötöttségeit, és a legkevesebb korlátba ütközik.

A székelyföldi kisvárosok a centrumoktól és Kolozsvártól eltérően gyengék az elitek kitermelésében, miközben a helyi társadalom etnikai kontrollja a kulturális közpolitikák felett jóval erősebb. Mindeközben Székelyföld modernizálódó régióvá való erősödésének fő akadályja az, hogy nem rendelkezik egyetlen, ki-tüntetett szerepű fejlesztési pólussal. Így az etnikai térszerkezethez igazodó modernizáció esélye abban rejlik, hogy kialakul-e az a székelyföldi *városhálózati együttműködés*, amely kiválthatja e *hiányzó pólus* szerepét. De ennek az együttműködésnek a székelyföldi kisvárosok kulturális szerepének formálódása közben kell kialakulnia, amely viszont versenyhelyzeteket is generál. A regionális verseny és együttműködés összehangolása tehát az elkövetkezendő korszak nagy történelmi kérdése.

